

цьому має залишатися орієнтація на гуманістичну складову (прагнення гуманізувати індивідуалістичні, прагматичні настанови шляхом як усебічного розвитку особистості, так і формування її соціальних якостей). Для успішної підготовки майбутніх учителів, вихователів у галузі образотворчого мистецтва необхідно постійно вносити корективи у форми організації навчання у вищій школі.

Гармонійний розвиток особистості можливий завдяки активному запровадженню в систему освіти інноваційних педагогічних технологій, серед яких нетрадиційні форми організації сприймання мистецтва. Нестандартні форми організації сприймання мистецтва руйнують застигли штампи в організації навчально-виховного процесу в художньо-естетичній освіті, сприяють поліхудожньому розвитку творчої особистості.

Література

1. Євтушевський В. Становлення і розвиток інновацій у вищій школі / В. Євтушевський, О. Шаповалова // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 62–66.

2. Згуровський М. Шлях до суспільства, заснованого на знаннях / М. Згуровський // Дзеркало тижня. – 2006. – № 2. – С. 177–194.

3. Іщенко Ю. Можливості громадянської освіти України та виховання толерантності / Ю. Іщенко, Є. Іщенко // Освіта і управління. – 2002. – Т. 5. – № 4. – С. 8–113.

4. Книга вчителя дисциплін художньо-естетичного циклу : довідково-методичне видання / [упоряд. М.С. Демчишин; О.В. Гайдамака]. – Х. : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 768 с.

5. Падалка Г.М. Концептуальні засади мистецької педагогіки / Г.М. Падалка // Художньо-освітній простір України в контексті новітньої історії : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 22–23 листопада 2007 року). – К., 2007.

6. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. / О.П. Рудницька. – К., 2002. – 270 с.

7. Мистецтво та освіта : наук.-метод. журнал. – 2002. – № 3. – С. 27–30.

8. Степанов О.М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. / О.М. Степанов, М.М. Фіцула. – К., 2005. – С. 173–183.

9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jurnal.org/articles/2008/polit34.html>2006-2009.

АЖИППО О.Ю.

РЕСУРСНИЙ ПІДХІД ЯК ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

На необхідність урахування ресурсів учнів в освітньому процесі звертають увагу багато дослідників (Т.М. Давиденко, Л.П. Ілларіонова, М.А. Холодна, Т.І. Шамова, І.С. Якиманська та ін.). Проте сутність ресурсного підходу в педагогічній літературі до теперішнього часу детально не

розглядалася. Частіше за все згадка про ресурсний підхід супроводжується коротким поясненням, що це такий підхід, згідно з яким необхідне врахування індивідуальних ресурсів осіб, які навчаються, в освітньому процесі.

Мета статті – розкрити структуру індивідуальних ресурсів особистості, оскільки саме їх співвідношенням зумовлена унікальність кожної людини.

Розглянемо сутність ресурсного підходу, але спочатку визначимо, що означає в нашій статті термін “підхід”.

У найзагальнішому значенні підхід – це сукупність прийомів, способів у вивченні чого-небудь [6].

У педагогічній літературі підхід трактується як сукупність принципів, що визначають стратегію дослідної діяльності. Беручи це визначення за основу, визначимо підхід до організації освітнього процесу як сукупність принципів, на основі яких здійснюється взаємодія суб’єктів освітнього процесу. Щоб розкрити сутність ресурсного підходу до організації освітнього процесу, необхідно розглянути ці принципи. Для цього, у свою чергу, потрібно відповісти на такі запитання:

Що розуміти під індивідуальними ресурсами осіб, які навчаються?

Що означає їх врахування в освітньому процесі?

Яка сутність освітнього процесу з позиції ресурсного підходу?

У філософських словниках загальне тлумачення поняття “ресурси” відсутнє. В енциклопедіях, довідкових і наукових виданнях це поняття або зводиться до переліку, або звужується до однієї сфери людської діяльності (наприклад, до економіки). Серед ресурсів розглядаються природні, економічні, трудові, технічні, життєві, виробничі, інтелектуальні, інформаційні та ін.

Намагаючись узагальнити ці трактування, ми погоджуємося з думкою В.Т. Воронина в тому, що саме загальне значення всіх тлумачень про ресурси зводиться до такого: ресурси – це умови, необхідні для реалізації яких-небудь процесів. Тут під процесами розуміються будь-які зміни, рух або розвиток [2].

Слід зазначити, що в літературі в значенні, близькому до нашого розуміння ресурсів, іноді вживається термін “потенціал”. Це пов’язано з тим, що поняття “потенціал” вживається в різних значеннях, і деякі його трактування близькі за значенням до того, що ми розуміємо під ресурсами. Так, наприклад, близькими до нашого розуміння ресурсів є такі визначення потенціалу:

– “потенціал – засоби, запаси, джерела, які є в наявності й можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певної мети, здійснення плану вирішення якого-небудь завдання”;

– “потенціал – ступінь потужності в якому-небудь відношенні, сукупність засобів, необхідних для чого-небудь” [6].

Проте ми в цій статті розмежуємо поняття “ресурси” та “потенціал”. Ми дотримуємося тих визначень поняття “потенціал”, які пов’язані з поняттям “можливості”:

Потенційний – можливий, існуючий у потенції, прихований, який не виявлявся” [8].

Потенціал – можливості окремої особистості, суспільства, держави в певній галузі.

Під можливістю в загальному значенні можна розуміти подію, яка може відбутися. Можливий – такий, який може відбутися, мислимий, здійснений, допустимий. Тобто можливість – це подія, яка не є об’єктивною реальністю, але може стати такою за певних умов.

Отже, потенціал у нашому розумінні – сукупність можливостей деякої системи, тоді як ресурси – свого роду “запас міцності”, тобто засоби, властивості, які вже є в наявності, якими система реально володіє. Отже, потенціал остаточно можна визначити як сукупність можливостей деякої системи, визначуваних її ресурсами. А ресурсами в результаті ми називатимемо сукупність об’єктивно існуючих умов і засобів, необхідних для реалізації деяких процесів.

У такому вигляді визначення ресурсів можна застосувати й до особистості.

Проте докладний розгляд зовнішніх ресурсів не входить у коло питань, на вирішення яких спрямована наша стаття. Нашою метою є виявлення структури індивідуальних ресурсів особистості, оскільки саме їх співвідношенням зумовлена унікальність кожної людини, саме внутрішні ресурси є джерелом розвитку індивідуальності.

У дослідженнях не вдалося виявити опису структури ресурсів особистості. Наявні нечисленні варіанти вживання терміна “ресурси” стосовно особистості зводяться або до їх переліку, або до описового визначення.

М.А. Холодна, розглядаючи стильові особливості пізнання тих, хто навчається, використовує термін “індивідуальні психологічні ресурси учня”, при цьому одним з “базових”, на її думку, ресурсів є інтелект [9].

Аналізуючи наведені трактування, можна помітити, що різні автори відносять до ресурсів особистості явища різного порядку. Це не приводить до суперечностей, якщо розглядати індивідуальні ресурси особистості як багаторівневу систему зі складною нелінійною структурою, а різні вказані види ресурсів – як її підсистеми. Інтеграційна якість цієї системи, структурними елементами якої є різні види ресурсів особистості, і є явище, що називається індивідуальністю. Так, Є.Б. Весна було відзначено, що як індивідуальність людина виступає не просто як носій унікальних, властивих лише їй ознак, але як система елементів, відносно замкнута внаслідок внутрішнього взаємозв’язку своїх властивостей, вбудована в метасистему взаємодії зі світом. Є.Б. Весна виділяє й ті особливі утворення, які конституують власне людську індивідуальність: тенденції та потенції, самосвідомість, комплекси цінностей (життєвих планів і перспектив, глибоко особо-

вих переживань), певні організації образів (“портретів”, “пейзажів”, “сюжетів”) і концептів, домагання і самооцінки [цит. за 3, с. 4].

Отже, у системі індивідуальних ресурсів особистості можна виділити підсистеми біогенетичних, фізіологічних і психологічних ресурсів, серед яких, у свою чергу, також можна виділити підсистеми різного рівня. Біогенетичні ресурси пов’язані зі спадковістю. До фізіологічних ресурсів можна віднести стан здоров’я, особливості будови організму, фізичну витривалість, вік, стать тощо. До індивідуально-психологічних – рівень інтелектуального розвитку (інтелектуальні ресурси), особливості емоційної сфери, вольові характеристики тощо. Усі вказані підсистеми мають складну структуру та забезпечують реалізацію підпроцесів різного порядку, що складають у цілому процес життєдіяльності.

Звернемося тепер до розгляду того змісту, який ми маємо на увазі, говорячи про врахування індивідуальних ресурсів тих, хто навчається, в освітньому процесі.

Враховувати що-небудь – означає, перш за все, володіти інформацією про це явище. Проте саме по собі володіння інформацією даремне, якщо ця інформація не застосовується відповідно до якої-небудь мети. Вживання інформації про ресурси тих, хто навчається, відповідно до цієї мети означає їх ефективне використання особами, які вчаться, в освітньому процесі.

Таким чином, врахування індивідуальних ресурсів школярів в освітньому процесі полягає в їх виявленні, ефективному використанні й забезпеченні умов для їх розвитку.

Різні підсистеми індивідуальних ресурсів особистості можуть бути базовими для одних процесів, ті, що генеруються, – для інших.

На нашу думку, найтіснішим чином пов’язана з освітнім процесом підсистема індивідуально-психологічних ресурсів. У ній можна виділити як ресурси, що є базовими для здійснення освітнього процесу, так і ресурси, що генеруються в результаті його здійснення. Тому, кажучи далі про розвиток в освітньому процесі індивідуальних ресурсів осіб, які навчаються, ми матимемо на увазі саме індивідуально-психологічні ресурси.

Індивідуально-психологічні ресурси особистості – це система, яка включає сукупність усіх індивідуальних психологічних властивостей особистості.

Аналіз праць, присвячених різним аспектам індивідуальності [1; 5; 7; 8; 10], дав змогу виділити такі компоненти, що є своєрідними “структурними одиницями” системи індивідуально-психологічних ресурсів особистості:

1. Мотиваційний компонент, який включає особливості мотиваційно-потребнісної сфери особистості.

2. Когнітивний компонент, який включає як наявні в особистості знання, так і особливості пізнавальних процесів, що забезпечують одержання нового знання.

3. Емоційно-вольовий компонент, який відображає особливості емоційного реагування на прояви зовнішнього світу.

4. Ціннісно-орієнтаційний компонент, що відображає особливості індивідуальної системи цінностей особистості.

5. Компонент рефлексії, зміст якого становлять індивідуальні особливості здійснення аналізу рефлексії своєї діяльності й поведінки.

У результаті взаємодії вказаних компонентів утворюються підструктури, що відповідають окремим видам (підсистемам) індивідуальних психологічних ресурсів, в яких може бути присутня різна кількість компонентів (при цьому різні компоненти можуть виступати в ролі системоутворювальних). У свою чергу, різні підструктури при взаємодії утворюють підсистеми нового, вищого рівня. Чим вищий рівень підсистеми, тим більше компонентів у неї є, тим складніша її структура. Число підструктур і їх рівень визначають рівень розвитку всієї системи індивідуальних психологічних ресурсів.

Зміст кожного з компонентів складається під впливом як біогенетичних, так і соціальних чинників та включає певні психологічні властивості (табл. 1). Таким чином, індивідуальна структура психологічних ресурсів кожної особи, яка навчається, визначається співвідношенням і рівнем розвитку власних психологічних властивостей.

Розглянемо далі питання про розвиток індивідуальних психологічних ресурсів в освітньому процесі.

Таблиця 1

Структурні компоненти індивідуальних психологічних ресурсів особистості

Найменування компонента	Зміст компонента	Внутрішні чинники, що впливають на зміст компонента (базові психофізіологічні ресурси)	Зовнішні чинники, що впливають на зміст компонента (базові зовнішні ресурси)
Когнітивний	Сукупність особистісно значущих понять, образів, що відображають знання про навколишній світ	Особливості будови мозку; провідна півкуля, переважання одного з парних органів; когнітивний стиль. Індивідуальні особливості пізнавальних процесів: відчуття, сприйняття, пам'ять, уявлення, увага тощо	Особливості зовнішнього середовища. Значущі елементи соціального досвіду
Мотиваційно-потребнісний	Мотиви, потреби, установки, еталони. Потреба в самореалізації	Усвідомлені й неусвідомлювані стимули поведінки	Вимоги суспільства до особистості. Соціально значущі якості

Найменування компонента	Зміст компонента	Внутрішні чинники, що впливають на зміст компонента (базові психофізіологічні ресурси)	Зовнішні чинники, що впливають на зміст компонента (базові зовнішні ресурси)
Емоційно-вольовий	Інтерес, схвильованість, схвалення, байдужість, неприйняття, агресія тощо	Особливості будови нервової системи. Співвідношення процесів збудження і гальмування. Тип темпераменту; властивості характеру тощо	Соціальні норми, прийнятні зразки поведінки. Схвалення або неприйняття іншими людьми
Операціональний	Різні вміння та навички в здійсненні дій та операцій	Особливості будови мозку; провідна півкуля, переважання одного з парних органів. Властивості психомоторики	Зразки соціального досвіду в здійсненні діяльності – узагальнені способи діяльності
Рефлексія	Рівень домагань. Особливості самооцінки, саморозуміння, самоінтерпретації	Інтроверсія – екстраверсія. Конформізм. Тривожність. Толерантність тощо	Зразки соціального досвіду в оцінюванні діяльності та поведінки. Соціально значущі критерії оцінювання
Ціннісно-орієнтаційний	Сукупність особистісно значущих цінностей, прагнень, бажань	Відчуття любові, краси, гармонії, відчуття гумору тощо	Суспільна система цінностей. Культура, традиції, мистецтво

Під розвитком індивідуально-психологічних ресурсів розумітимемо зміни в їх структурі, що відбуваються в результаті кількісних і якісних змін компонентів.

На нашу думку, розвиток індивідуальних ресурсів в освітньому процесі можливий за умови виконання таких вимог:

1. Освітній процес повинен бути організований так, щоб не створювати ситуацій “перевищення можливостей” (“виснаження, знищення індивідуальних ресурсів”): рівень вимог, навантаження, темп роботи повинні відповідати можливостям учнів, зумовленим їх індивідуальними ресурсами, не викликати в них перевантаження, яке неминуче спричиняє підвищення стомлюваності, стреси, погіршення здоров’я.

2. При організації освітнього процесу необхідно ефективно залучати внутрішні ресурси кожного учня, максимально спиратися на них при використанні зовнішніх ресурсів.

3. Освітній процес можна розглядати як багаторівневу динамічну систему, що включає підпроцеси різного порядку. При дотриманні вказаних вимог в освітньому процесі відбувається приріст індивідуальних ресурсів осіб, які навчаються, оскільки “споживання” внутрішніх ресурсів у кожному підпроцесі здійснюється на основі їх “заощадження”.

Отже, освітній процес з погляду ресурсного підходу можна трактувати, з одного боку, як процес, що вимагає задіювання індивідуальних психологічних ресурсів осіб, які навчаються, з іншого – спрямований на розвиток індивідуальних психологічних ресурсів учнів. При цьому суть організації освітнього процесу на основі ресурсного підходу полягає у створенні таких умов взаємодії його суб'єктів, завдяки яким цей розвиток буде максимально можливим для кожного учня.

На підставі висловленого сформулюємо принципи, які визначають вимоги до організації освітнього процесу, що висуваються ресурсним підходом.

Ідея організації діяльності з урахуванням можливостей людини не є абсолютно новою й становить центральну проблему ергономіки – галузі знань, що вивчає взаємодію людини в системах “людина – техніка – середовище” з метою забезпечення її ефективності, безпеки та комфорту. Ця ідея стає все більш актуальною й у галузі освіти. Тому одним з принципів ресурсного підходу до організації освітнього процесу виступає принцип ергономічності, який можна розглядати як сукупність основних ідей ергономіки, сформульованих щодо освітнього процесу таким чином: навчання повинно бути комфортним, не викликати перевантажень, не шкодити здоров'ю.

Цей принцип є необхідною, але недостатньою умовою для ефективного використання особами, які навчаються, власних ресурсів і їх розвитку.

Крім створення комфортних умов навчання, важливим є забезпечення якнайповнішої реалізації учнями власного потенціалу, тому як другий принцип ми розглядаємо принцип забезпечення, індивідуальної траєкторії розвитку учня. Суть цього принципу полягає в такому. Оскільки всі учні мають різний “запас” ресурсів, різний потенціал, отже, неможливо в навчанні пред'являти всім абсолютно однакові вимоги, чекати однакових результатів у всіх учнів. Урахування ресурсів у цьому випадку передбачає виявлення їх індивідуальної структури, прогнозування відповідних їм можливостей і організацію навчальної діяльності кожного учня так, щоб забезпечити максимальну реалізацію їх можливостей і прогнозованих досягнень.

Тісно пов'язаним з попереднім принципом є принцип позитивного зворотного зв'язку. З позиції ресурсного підходу досягнення особистості в освітньому процесі розглядаються не з погляду відповідності деякому заданому зразку, стандарту, а з погляду повноти реалізації власних можливостей, забезпечуваних індивідуальними ресурсами. Отже, критеріями оцінювання в цьому випадку виступають не досягнення певних результатів, а зміни, що відбулися в суб'єктному досвіді. Досягнення учня оцінюються не в результаті порівняння з нормами або іншими учнями, що зовні задаються, а із самим собою “був”, і з прогнозованими саме для нього результатами.

Висновки. Таким чином, ресурсний підхід акцентує увагу на процесі навчання кожного учня, передбачає створення умов для найефективнішого використання і якнайповнішого розвитку індивідуальних ресурсів кожного учня в комфортних умовах, що сприяє розвитку його індивідуальності в цілому.

Говорячи про розвиток індивідуальних ресурсів, ми надалі розглядатимемо один з видів психологічних ресурсів учнів – індивідуальні способи навчальної роботи, оскільки саме в цій структурі, на наш погляд, якнайповніше виявляється індивідуальність при здійсненні освітнього процесу.

Література

1. Весна Е.Б. Понятия “личность” и “индивидуальность” в понятийном пространстве, описывающем человека / Е.Б. Весна // Мир психологии. – 1999. – № 4 (20). – С. 275–295.

2. Воронин В.Т. Ресурсы и время: социально-философский контекст / В.Т. Воронин. – Новосибирск : Изд-во Новосибирского университета, 2000. – 122 с.

3. Гинецинский В.И. Индивидуальность как предмет педагогической антропологии / В.И. Гинецинский // Советская педагогика. – 1991. – № 9. – С. 46–49.

4. Долженко О.В. Очерки по философии образования / О.В. Долженко. – М., 1995. – 240 с.

5. Кабардов М.К. Межполушарная асимметрия и вербальные и невербальные компоненты познавательных способностей / М.К. Кабардов, М.А. Матова // Вопросы психологии. – 1988. – № 6. – С. 106–115.

6. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М. : Русский язык, 1991. – 917 с.

7. Словарь иностранных слов. – 6-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1964. – 880 с.

8. Торшина К.А. Современные исследования проблемы креативности в зарубежной психологии / К.А. Торшина // Вопросы психологии. – 1998. – № 4. – С. 123–132.

9. Холодная М.А. Формирование персонального познавательного стиля ученика как одно из направлений индивидуализации обучения / М.А. Холодная // Школьные технологии. – 2000. – № 7. – С. 12–16.

10. Щукин М.Р. Индивидуальный стиль и интегральная индивидуальность: проблемы и подходы / М.Р. Щукин // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16. – № 2.